

Grigore Silași —
luptător pentru emanciparea politică
și culturală a românilor din Transilvania

Andrei Moldovan

În anul 1865, vicerectorul Seminarului „Sfânta Barbara“, Grigore Silași, scotea la Viena „Sionul românesc“ cu subtitlul „Foaie bisericească, literară și scolastică“. Deși apărea în capitala imperiului austriac, revista se preocupa îndeaproape de emanciparea românilor transilvăneni. Redactorul responsabil era fiul preotului Vasile Silași din Beclean, care participase la adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848, și pusese bazele primei școli românești în așezarea de la confluența Șieului cu Someșul. Grigore Silași (1836—1897) ajunsese la Viena mai întâi ca elev al seminarului amintit, pentru ca după absolvire, datorită meritelor sale, să fie numit vicerector.

Activitatea sa la Viena este remarcabilă : face parte dintre animatorii societății „România jună“, a studenților români, militează pentru înființarea unei catedre de limba română în capitala austriacă, scoate revista „Sionul românesc“ și participă la serbările de la Putna, unde s-au adunat „din toate unghiurile românești, de pretutindeni, unde răsună dulcea limbă strămoșească, unde palpită o fibră a inimei române“. ¹ La înființarea Universității din Cluj, în 1872, este numit profesor al catedrei de limba română. Activitatea sa militantă se intensifică în această perioadă prin înființarea societății „Iulia“ a studenților români, care „contribui nu puțin la deșteptarea și întărirea spiritului social în românimea din Cluj și împrejurime ; ² cercetarea limbii și literaturii române, a culturii popu-

1 „Românul“, 10 septembrie 1871, Toastul d-lui Dr. Gr. Silași v. Rectorul Seminarului teologic din Viena, rostit cu ocaziunea serbării de la Putna.

2 „Tribuna“, anul XIV, nr. 8, Dr. Gr. Silași Autobiografie.

lare, abordarea unor problematici majore de istorie a poporului nostru, de pe poziții științifice, polemizînd cu cei ce denaturau adevărul istoric. Publică în această perioadă numeroase studii în periodice, precum și în volume : „Dialectul macedo-român paralel cu cel daco-roman”³, „Despre însemnătatea literaturii române tradiționale”⁴, „Românul în poezia sa populară”⁵, „Antologia în limbă”⁶, „Limba literară și limba populară”⁷, „Renașterea limbii românești în vorbire și scriere”⁸, „Apologie — discuțiuni istorice și filologice maghiare privitoare la români învederate și rectificate”⁹ etc.

Firește, de o apreciere deosebită s-a bucurat activitatea sa la catedră : „Pentru tinerimea ce-l asculta, a fost un adevărat părinte, iar știința a avut în el un cultivator dezinteresat, care a lăsat în urma sa câteva lucrări importante”¹⁰. Personalitatea sa distinctă, care nu admitea compromisul, i-a adus ne-numărate neplăceri, terminînd cu pensionarea sa forțată. Virgil Șotropa avea să scrie în 1930 : „Parcă-l văd pe vrednicul bărbat al națiunii noastre stînd în fața juriului compus din colegii săi de la universitate, chemat să se justifice : cum de-a cutezat el să țină la Universitatea din Cluj prelegeri în limba românească, în dulcea limbă a părinților, moșilor și strămoșilor noștri ?”¹¹

Întreaga activitate a lui Grigore Silași, ales în 1877 membru onorar al Societății academice române din București, a purtat ecoul stîrnit de acei mari oameni, chiar dacă au fost atît de mulți, sau cu atît mai mult, ce s-au adunat în 1848 pe Cîmpia Libertății din Blaj și cărora noi ne-am obișnuit să le spunem simplu, pașoptiști.

„Sionul românesc” a luptat în acest sens cu mijloace specifice pentru libertatea și unitatea națională a românilor, într-un timp care nu i-a fost tocmai prielnic, în preajma unor evenimente care au dus la dualismul austro-ungar de tristă amintire. Largul orizont cultural al redactorului responsabil, spîritul său de previziune îl face să remarce că, inevitabil, cursul istoriei se îndreaptă spre noi deveniri, favorabile dezvoltării fiecărei națiuni. În primul număr citim : „barierele, cari împiedicau pe român să nu se adape și el din izvorul cel dătător de viață și luminare, sub loviturile puternice ale erei noi căzură și dînsul începu să facă pași îmbucurători pe calea așternută de gințile, cari se află în prezent în fruntea civilizației”¹²

3 *Ibidem.*

4 *Ibidem.*

5 *Ibidem.*

6 *Ibidem.*

8 Cluj, 1879, Editura „Amicul familiei”.

9 *Ibidem.*

10 G. Stima (Onisifor Ghibu), *Școala românească din Transilvania și Ungaria - dezvoltarea ei istorică și situația ei actuală*, București, 1915.

11 Virgil Șotropa, *În amintirea lui Grigore Silași*, in A.S., nr. 12, 1930.

12 „Sionul românesc”, anul I, nr. 1, p. 1.

În același articol aflăm că revista își impune o linie obiectivă, nedorind să se lase pradă pasiunilor oarbe care ar putea influența negativ cauza pentru care militează : „E oare de lipsă să amintim și aceea, cum că grija noastră cea mai încordată va fi neîncetat, ca să nu pierdem nici pre un minut din vedere regula de aur : de a rămîne întru toate strîns obiectivi și a nu ne demite nicidecum la subiectivități. . .“.

Problematica revistei e bogată : publică articole cu caracter religios, pedagogic, politic și cultural, etc. Multe din articolele cu tematică religioasă au un profund substrat politic : „Autonomia bisericii românești din Transilvania înainte de unire“, „Au preoții români dreptul să pretindă de la stat salarizarea lor ?“, etc. Uneori ele deschid teme de cercetare istorică : „Oare creștinismul a răsturnat vechiul imperiu roman ?“.

De cele mai multe ori autorii semnează cu inițiale sau păstrează anonimul, ceea ce ne face să credem că multe din pagini sînt scrise de redactorul responsabil. Colaboratorii „Sionului“ sînt în majoritate intelectuali transilvăneni, preoți și învățători, sau profesori la școlile din imperiul austriac (Viena, Praga, Blaj, Năsăud, Gherla etc.).

Revista acordă o atenție deosebită școlilor românești. Păstrînd tradiția cărturărească transilvană, după care poporul are nevoie mai întîi de înțelegere și luminare prin învățatură, ce îl ajută să lupte pentru drepturile sale de pe poziții mai bine fundamentate, publicația lui Grigore Silași își îndreptățește subtitlul de „foaie scolastică“. Consemnînd primele reuniuni învățătoarești ale românilor din Năsăud și Brașov, revista pare a relua într-un limbaj propriu, rînduri din „Hora unirii“ : „Timpul pofteste să lucrăm cu toții în unire, unde cere binele comun ; căci pînă cînd nu vom purcede mînă în mînă, pînă atunci nu vom ajunge să vedem îndeplinite dorințe și acoperite lipsele noastre . . . (. . .) Și eu sper, că corpul profesoral din Brașov și Năsăud ar fi gata în tot minutul a lua parte la numitele conferințe, deoarece acolo ar veni a se pertracta lucrări, ce ne ating pre unii ca pre alții“.¹³

Este explicabil interesul lui Silași pentru școala românească din Năsăud, unde fusese și el elev, atît pentru ceea ce începea ea să însemne pentru ridicarea culturală a nordului transilvan, nu numai a graniței, ci și pentru eminenții săi pedagogi, care erau și colaboratori ai revistei vieneze. Cînd, în 1872, Vasile Petri avea să scoată la Sibiu „Instrucțiune pentru învățătorii de la școlile centrale ale reuniunii grănicerești din fostul regiment român I, privitoare la tratarea cărților scolastice“, „Sionul“ o recomandă sub titlul : „O rară carte pedagogică ro-

¹³ Ibidem., p. 9.

mână”,¹⁴ adăugînd despre autor : „cînd am rostit numele Petri, cu aceasta am recomandat cartea îndeajuns“.

De fapt, o preocupare apropiată a avut revista pentru popularizarea manualelor, a cărților cu caracter pedagogic, așa cum reiese din multe articole cît și din unele extrageri, cum ar fi cea conform căreia societatea „Junimea” s-a înființat cu scopul „edării cărților școlastice”.¹⁵

Din mai multe corespondențe, dintre care și a lui Simion Moldovan, publicate în „Sion”, aflăm situația școlii românești din Beclean : „Un asemenea popor brav este și poporul român din opidul nostru Beclean, care încă în anul 1851 a edificat din material solid frumoasa școală română de aici, șub părinteasca guvernare și conducere a demnului de memorie, fost pe atunci protopop al acestui tract, Basiliu Silași, de la carele, ca de la adevăratul preot și catihet al școalei de aici, și eu, ca elev, / . . . / am supt primul nectar al științelor”.¹⁶

Desigur, școala românească a fost în Beclean și înainte de data mai sus consemnată, așa cum arată unele documente („Vechi vizitări canonice în Transilvania veacului al XVIII-lea”), dar nu funcționa într-un local propriu. Interesul pentru ridicarea unui edificiu destinat școlii îl face pe Simion Moldovan, „învățător poporal” în Beclean să exclame : „după a mea opiniune toate acestea-s de la poporul nostru semne destul de îmbucurătoare de progres și de vitalitate”.¹⁷

„Sionul românesc” publică statistici ale școlilor din diferite zone ale Transilvaniei. Aflăm că la 1863, în tractul Beclean erau 19 comune cu edificii de școală frecventate de 820 de elevi, dintre învățători, nouă erau „prevăzuți cu decret”. Știrea menționează și modul lor de retribuire : „. . . unii trag salariile lor din casa aludială, iar alții din arunca comunală, parte în bani gata, parte în bucate”.¹⁸

Revista se preocupă și de modul în care se face instruirea elevilor. Ștefan Pop dezbate „necesitatea de a propune științele agriculturii ca studiu obligat în instituttele noastre teologice și pedagogice”,¹⁹ iar în numărul 13 din 1872 află că la Beclean „învățătorul acestei școale, renumit în întreg ținutul, d. Simion Moldovan, instruieste pruncii și în pomărit, și în cultura viermilor de mătase, atît teoretic cît și în praxă. . .” (dintr-o corespondență a lui Petru Mureșianu Sîreganu). Corespondentul menționează și strîngerea unor fonduri pentru „înființarea și susținerea academiei române de drepturi”. Demn de menționat

¹⁴ *Ibidem.*, anul IV, nr. 5.

¹⁵ *Ibidem.*, anul III, nr. 4, p. 43.

¹⁶ *Ibidem.*, anul II, nr. 24, p. 289.

¹⁷ *Ibidem.*, p. 290.

¹⁸ *Ibidem.*, anul I, nr. 10, p. 118.

¹⁹ *Ibidem.*, anul III, nr. 6, p. 66.

este articolul „Necesitatea bibliotecilor populare“²⁰ în care e pusă, destul de acut, problema ridicării spirituale a poporului, afirmându-se că bibliotecile populare trebuie să fie dotate cu cărți din diferite domenii „destinate pentru dînsul“, menționînd totodată și faptul că „trebuie să cuprindă cărțile de cite patru, șase coale tipărite și nu mai scumpe de 10—30 de cruceri...“.

După cum am mai arătat, știrile „scolastice“ nu privesc numai Becleanul, ci întreaga Transilvanie, deși redactorul revistei pare a se interesa în mod special de viața culturală a localității în care s-a născut. Astfel, în nr. 1 din 1872, la „Poșta redacției“, îl roagă pe Simion Moldovan : „Fii bun, scrie-ne cite odată, ce se mai întîmplă pe la D. Voastă“. Dealtfel nu numai așa-numitele „școli populare“ stau în atenția „Sionului“, ci și viața studențimii române din Viena, unde erau în 1867, după cum ne informează revista,²¹ o sută de studenți români din Ardeal, cei mai mulți urmînd cursurile facultăților de filozofie (30), juridice (23), teologie (12), și medicină (11). Tot din paginile „Sionului“ aflăm și de înființarea Universității din Cluj în 1872 : „... cursurile universitare în octombrie se vor și începe. Oare s-a considerat și respectat în statut justa dorință a Românilor în privința limbei,“²² Sînt publicate și statutele societății „Transilvania“ sub președinția lui A. Papiu-Iliarian, avînd ca scop strîngerea legăturilor între studenții români din București și cei din Transilvania.

Totuși, ideile pașoptiste nu s-au manifestat în revistă doar prin preocupări în legătură cu progresul școlar, ci și prin articole și notații cu profund caracter politic, nedisimulat : „Românii transilvăneni încă încep a ieși din stagnarea în care au zăcut de la dizolvarea dietei sibiene încoace. În audiența din 31 dec. 1866 ajunge în mîinile Maiestății sale prin d. dr. I. Rațiu o reprezentațiune făcută de împuterniciții dd. George Barițiu și dr. Ioan Rațiu în numele a 1 493 de ardeleni...“,²³ în care se cere „păstrarea referințelor de drept ale Transilvaniei către coroana ungară...“. Grigore Silași a intervenit personal pentru ca tribunii să fie primiți în audiență, menționînd în revistă ecoul ce l-a stîrnit această mișcare de afirmare a drepturilor românilor, care „n-a lipsit a face senzațiune în regiunile supreme și a stîrni atențiune în grad mare“.²⁴

Revista dezvăluie o latură poate mai puțin cunoscută a eruditului Silași, aceea de publicist, de gazetar militant cu un fin simț politic și o tenacitate ce ne amintește de scrierile po-

20 *Ibidem.*, anul IV, nr. 1.

21 *Ibidem.*, anul III, nr. 5.

22 *Ibidem.*, anul IV, nr. 13, p. 132.

23 *Ibidem.*, anul III, nr. 2, p. 11.

24 *Ibidem.*, nr. 3, p. 36.

lemice ale lui Gheorghe Șincai : „Așa-numita împăciuire cu Ungaria se poate privi ca încheiată. Numai decît oare fi-va în stare să ne aducă aievea binecuvîntările unei păci adevărate împăciuirea sau tocmeala aceasta, cu care numai maghiarii și o parte din germani sînt mulțumiți, iară toți ceilalți locuitori ai imperiului, peste măsură nemulțumiți?. Asta-i altă întrebare. Ba chiar și o bună parte din maghiari se arată neîndesulată cu rezultatul împăciuirii“.²⁵

Situația critică pe plan politic este repede sesizată, iar în coloanele revistei își fac loc propozițiile imperative : „Românilor, acum ori niciodată, uniți-vă în cuget, uniți-vă-n simțiri !“, sau „Românii doresc un congres, o conferință a inteligenței române...“.²⁶ Propozițiile din „Sionul românesc“ sînt însăși voința exprimată în 1848 de revoluționari : „Românii din Transilvania stăruiesc și trebuie să stăruiască din răspuțeri pentru un congres național, singurul organ competent, prin care poate grăi națiunea în încurcăturile de față“.²⁷

Politica dualismului, văzută în toată duritatea sa, și strategiile care aveau menirea de a asigura unei minorități hegemonia politică, sînt privite cu luciditate : „Maghiarii se grăbesc să gate cît mai curînd cu Transilvania și instituțiunile ei particulare. O simplă deciziune ministerială desființează tribunalul suprem transilvan, ce se înființase prin dieta țării adunată la Sibiu și sub care justiția se administra în Transilvania ca nicînd altădată“.²⁸

Toate aceste „asalturi“, îndreptate împotriva poporului român nu reușeau să-l înfrîngă, să-i înăbușe voința spre libertate și unitate. Departe de a se speria de măsuri cu consecințe atît de greu suportabile, tribunii români pregătesc metodele de muncă politică cu și mai multă hotărîre, decîși să nu cedeze unei dictaturi absurde, iar „Sionul“ nu este mai prejos, consemnînd și comentînd faptele. Iată un pasaj elocvent : „comisarul regesc Em. Pechy a fost binevenit azi în 22 mai sub flamura națională de inteligenția și poporul din Turda și din ținutul de limbă românească prin dr. I. Rațiu și fu rugat, ca să mijlocească la Maiestatea sa redeschiderea dietei transilvane pre-baza legilor din 1863/4, asigurîndu-l că Românii, executarea uniunii în contra voinței lor o vor privi totdeauna de o faptă violentă și vor lucra în contra ei cu toate puterile morale, reclamînd și peste o sută de ani drepturile azi nerespectate“.²⁹

Alături de aceste manifestări revoluționare, „Sionul“ dă dovadă de multă simpatie față de România, ca

25 Ibidem., p. 47.

26 Ibidem., anul I, nr. 8.

27 Ibidem., anul II, nr. 5, p. 60.

28 Ibidem., anul III, nr. 20, p. 239.

29 Ibidem., nr. 11, p. 132.

domnitorului Cuza „... în România avem de înregistrat un act de nespūsă importanță pentru viitorul mai fericit al României — introducerea în viață a legii pentru instrucțiunea elementară obligatorie și gratuită. Domnitorul, carele poartă titlul de liberator al țaranilor e merit totodată să poarte și titlul de liberator al spiritelor din neștiință și întunecime”,³⁰ sau în nr. 9. din 1865 : „Domnitorul României (...) păsește cu energie pentru autocefalia bisericii române sau a Daciei și totala ei neatîrnare de la biserica bizantină“. Iată deci o interesantă modalitate de a reaminti acel „Vrem să ne unim cu Țara !“.

Redactorii consideră România propria lor țară, și de multe ori veștile de la București sînt prezentate la „Cronica internă“. La abdicarea lui Cuza îngrijorarea pătrunde în slovele revistei : „Numai D-zeu ferească, ca prin ambițiunea și intrigile boierilor, România să nu piardă și puțina de autonomie, cîtă și-a fost cîștigat pînă acum cu mare trudă“.³¹

Simpatiile redactorilor pe plan extern se îndreaptă spre Franța, țara unde s-a hotărît Unirea de la 1859 și de la care nu numai că se speră un sprijin pentru unitatea tuturor românilor, dar e văzută ca un bastion al latinității, cu afecțiune ce merge dincolo de prozaicul realității. Nu de puține ori sînt relatate întîlniri ale lui Cuza cu Napoleon III, mai mult sau mai puțin ipotetice, în cadru secret, uneori la băi, lăsînd să se înțeleagă că discuțiile abordau și problema transilvană. Renumele de „prieteni al românilor“, de care se bucură împăratul Franței este sesizabil de multe ori și în revista lui Silași : „Față de România, împăratul Francezilor purcede a da semne de deosebită simpatie și bunăvoință. Așa, mai decurînd face a se încheia o convenție în privința pașapoartelor între Franța și România, pentru ca în acest mod să dea document pipăit lumii despre suveranitatea statului român“.³²

Observăm că de orice natură ar fi articolele din revistă, religioase, pedagogice, politice, servesc aceluiași țel, progresului cultural și politic al românilor din Transilvania. Știrile literare nu fac excepție în acest sens. Ele acoperă geografic întreaga arie locuită de români, prefigurînd în acest mod unitatea lor. „Sionul“ alege de multe ori acele evenimente literare, care pot constitui un bun exemplu, nedezmîntîndu-și, astfel, tradiția didactică. Publicarea de către Aron Pumnul a unor vechi documente din fondurile mănăstirilor din Bucovina prilejuiește revistei un frumos comentariu : „Importanța carte scrisă de un învățat român, renumele căruia o recomandă destul, spre cea mai călduroasă îmbrățișare ne împărtășește pe

30 *Ibidem.*, anul I, nr. 7, p. 84.

31 *Ibidem.*, anul II, nr. 5.

32 *Ibidem.*, anul III, nr. 4, p. 45.

204 pagini istoria înființării, fazele prin care a trecut și starea de față a colosalului fond religionar, ce posedă astăzi țărnică română (...). Fie ca literații noștri de pretutindeni să se pătrundă de importanța publicației ataror documente istorice, pentru ca ele să nu se mai dea pradă uitării, ca în trecut“.³³

Nu lipsește, firește, nici comentariul asupra apariției unor opere importante și redactorii dovedesc multă pricepere în emiterea judecăților de valoare. La apariția dramei „Răzvanvodă“ de Hașdeu, citim că „e un adevărat tezaur adus la literatura română“, „ca dramă națională în stil legat“.³⁴

Un frecvent colaborator care semnează I.R. publică un interesant articol : „Scurtă privire despre activitatea literară a Românilor în prezent“,³⁵ unde analizează mișcarea literară din toate regiunile locuite de români.

În alte pagini sînt prezentate cititorilor periodicele ce apăreau în acea vreme, iar în nr. 4 din 1865 Cosma Anca, Maxim Pop, și Vasile Petri publică „Invitarea la prenumerațiune“ pentru „Magazinul pedagogic“, cunoscuta revistă năsăudeană.

În condițiile primilor ani ai dualismului, această revistă avea să fie pusă într-o situație deosebit de vitregă și în al treilea an de la apariție să fie desființată, dar vrednicul ei redactor Grigore Silași mai scoate în 1872 încă șaptesprezece numere ale „Sionului românesc“, de pe aceleași poziții ferme de luptă pentru afirmarea năzuințelor poporului român din Transilvania. În 1872, cînd Silași pleacă la Universitatea din Cluj ca profesor de limba și literatura română, revista își încetează apariția. Să fie din pricina plecării redactorului responsabil, sau din pricina greutăților materiale ? În ultimul număr citim : „Pe cît de puțini prenumerați, pe atît de multe restanțe avînd, ne rugăm cu cuvenitul respect de refuire întetîită, ca să nu fim tot cu grijă în privința solvării tiparului foarte scump“.³⁶ „Sionul“ a încetat deci să mai apară, dar ideile ce le-a propagat aveau să fie răspîndite de inimosul cărturar de la catedra Universității clujene. Despre el avea să scrie în 1930 Virgil Șotropa în „Arhiva Someșană“, dîndu-l ca pildă pentru generația tînără : „Iar tu tinerime română, mîndria și speranța națiunii noastre, gravează adînc în mozaicul în care este eternizată memoria bărbaților noștrii iluștri, numele celui care pe tine te-a iubit atît de mult, servească-ți viața lui Silași ca o pildă sublimă : cum trebuie să-și iubească fiecare român neamul, dacă voințe ca acesta să ajungă oarecînd la limanul dorințelor și aspirațiilor sale“.³⁷

33 *Ibidem.*, anul I, nr. 4, p. 46.

34 *Ibidem.*, anul III, nr. 16, p. 86.

35 *Ibidem.*, nr. 4, p. 43.

36 *Ibidem.*, anul IV, nr. 17.

37 V. Șotropa, *op. cit.*, p. 242.